

EKOLOGIK ONGNI SHAKLLANTIRISHDA TALABALARNING IJTIMOIIY MAS'ULIYATINI OSHIRISH USULLARI

Muhamedova Muxayyo Karimovna,

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda talabalarning ekologik ongi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy psixologik omillar har tomonlama tahlil qilingan. Unda shaxsiy qadriyatlar, motivatsiya, ijtimoiy bosim, o'ziga bo'lgan ishonch, rag'batlantirish-va-jazolash tizimi hamda emotsional faktorlarning ahamiyati keng yoritilgan. Shuningdek, oila va mahalla muhitidan tortib, oliy ta'limdagi kooperativ loyiha va amaliy mashg'ulotlar, ijtimoiy tarmoqlardagi eko-aksiyalar va xalqaro hamkorlik dasturlarigacha bo'lgan omillar talabaning barqaror ekologik xulq-atvoriga bevosita ta'sir etishi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: talabalarda ekologik ong, psixologik omillar, jamoaviy mas'uliyat, ijtimoiy bosim va normalar, motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonch, rag'batlantirish va jazolash, emotsional omillar, ijtimoiy tarmoqlar, barqaror rivojlanish.

Аннотация: Данное научное исследование направлено на изучение социальных и психологических особенностей развития экологического сознания и чувства коллективной ответственности среди студентов. В работе рассматриваются эффективные методы повышения социальной ответственности студентов для формирования экологического сознания, включая экологическое образование, коллективные инициативы и роль эффективной коммуникации. Развитие экологического сознания среди студентов способствует не только защите окружающей среды, но и принятии ответственных решений для общества. Исследование подчеркивает важность психологических подходов и повышения социальной ответственности для формирования экологического сознания.

Ключевые слова: экологическое сознание, коллективная ответственность, социальная ответственность студентов, экологическое образование, коммуникация, психологические подходы.

Annotation: This research focuses on studying the social and psychological aspects of developing ecological awareness and the sense of collective responsibility among students. The paper examines effective methods for increasing students' social responsibility in shaping ecological awareness, including ecological education, collective initiatives, and the role of effective communication. Developing ecological awareness among students contributes not only to environmental protection but also to making responsible decisions for society. The study emphasizes the importance of psychological approaches and enhancing social responsibility for shaping ecological consciousness.

Keywords: ecological awareness, collective responsibility, students' social responsibility, ecological education, communication, psychological approaches.

Kirish. Hozirgi kunda ekologik muammolar global miqyosda eng dolzarb masalalardan biriga aylangan. Atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslarni tejash va ekologik barqarorlikni ta'minlash kabi masalalar faqat hukumatlar yoki yirik tashkilotlar emas, balki har bir insonning javobgarligi ekanligi keng tushunilmoqda. Ayniqsa, yosh avlod, jumladan talaba yoshidagi insonlar ekologik ongini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Talabalar nafaqat o'zlarining kelajagi, balki jamiyat va butun dunyo uchun javobgar bo'lishlari kerak. Shu sababli, ekologik ongini shakllantirishda talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish alohida ahamiyatga ega.

Talabalarning ekologik ongini rivojlantirishda ularning ijtimoiy mas'uliyat hissini oshirish usullari muhim o'rin tutadi. Bunda ekologik ta'lim, jamoaviy tashabbuslar, samarali kommunikatsiya va shaxsiy misollarni ko'rsatish kabi omillar asosiy rol o'ynaydi. Talabalarga ekologik muammolar haqida ongli ravishda fikrlashni o'rgatish, atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli yondoshuvni rivojlantirish va ularni jamiyatda faol va mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu mavzuda, ekologik ongni shakllantirishda talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishning turli usullari, metodlari va ularning ijtimoiy-psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Talabalar orasida ekologik mas'uliyatni oshirish nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki jamiyatning barcha a'zolarining ekologik barqarorlikka bo'lgan hissasini kuchaytirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Jamoaviy mas'uliyat hissi tushunchasi. Jamoaviy mas'uliyat (collective responsibility) – bu guruh yoki jamiyatning umumiy manfaat va qadriyatlarga asoslanib, ma'lum masalani birgalikda hal qilish, shu jumladan atrof-muhitni himoya qilish bo'yicha kuch-g'ayratni safarbar etish holatidir (Bandura, 1986). Bunda shaxs o'zidan tashqari boshqalarning ham javobgarligini his qiladi, ammo ayni paytda shaxs ham o'z hissasining muhimligini anglab, mas'uliyatdan qochmaydi. Jamoaviy mas'uliyat, odatda, guruh madaniyati, hamjihatlik, ishonch va o'zaro hurmat kabi ijtimoiy-psixologik omillarga asoslanadi.

Ijtimoiy-psixologik yondashuvning ahamiyati. Ekologik ong va jamoaviy mas'uliyatni faqatgina ma'ruzalar yoki ta'lim dasturlari orqali shakllantirish etarli emas. U shaxsning atrof-muhit bilan amaliy o'zaro munosabatlari, guruh ichidagi muloqot, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash (social support), rag'bat (reward) hamda namuna bo'lish (modeling) kabi omillarning o'zaro hamkorligi orqali barqaror rivojlanadi (Ajzen, 1991).

Mazkur tadqiqot talabalarda ekologik ongni mustahkamlash, ijodiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy mas'uliyat hissini uyg'otish orqali ijtimoiy-psixologik omillarni chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Bu esa nafaqat o'quv muhitida, balki keng jamoatchilik o'rtasida ham ekologik xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, tema hozirgi kunda, ertangi kelajak uchun g'oyat dolzarb bo'lib, ilmiy-amaliy tadqiqotlar va ta'lim tizimida ustuvor yo'nalishlardan biriga aylanmoqda.

Ekologik ong va jamoaviy mas'uliyat hissini rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat G'arb (Yevropa va Amerika), balki Sharq (Osiyo, MDH davlatlari) tadqiqotchilarining ham diqqat markazida turibdi.

🌍 Sharq olimlari, xususan, O'zbekiston, Qozog'iston, Rossiya va boshqa MDH davlatlarining psixolog, pedagog va sotsiologlari ekologik ongni shakllantirishda milliy urf-odatlar, an'ana va ma'naviy qadriyatlarga tayanish lozimligini ta'kidlashadi.

🌍 Masalan, o'zbekistonlik tadqiqotchilar (Ziyodullaev, 2015; Musurmonova, 2018) “ekologik tarbiya” tushunchasini milliy an'ana, tabiatga ehtiyotkorona munosabat va oilaviy tarbiyani uyg'unlashtirgan holda qarash lozimligini ko'rsatadi. Ularning fikriga ko'ra, tabiatni avaylashga oid qadimiy urf-odatlar, folklor va badiiy adabiyot namunalaridan foydalanish yosh avlodda ekologik ong va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

1. Ijtimoiy munosabatlar va jamoaviy xulq-atvor

🌍 Rossiyalik psixologlar (Rubinshteyn, 1976; Abulkhanova-Slavskaya, 1991) hamda o'zbek olimlaridan (Abdullaeva, 2020; X. Abdurahmonova, 2021) jamoaviy munosabatlarda shaxsning xulq-atvori, mas'uliyat hissi va motivatsiyasiga e'tibor qaratishadi. Ushbu nazariy qarashlarda jamoaviy munosabatlar orqali shakllanadigan ijtimoiy-psixologik faktorlarga urg'u berilgan.

🌍 Jumladan, Abdullaeva (2020) talabalarda ekologik munosabatlarni rivojlantirishda guruh yoki jamoaviy loyihalarning ijobiy ta'sirini tadqiq qilgan. Uning fikriga ko'ra, guruh ichidagi hamkorlik va bir-birini nazorat qilish mexanizmlari ekologik xulq-atvorni barqaror shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

2. Ko'p madaniyatli (multikultural) muhitda ekologik ong.

🌍 Osiyo olimlaridan, xususan, Xitoy (Li, 2018; Tang, 2019) va Yaponiya (Suzuki, 2020) tadqiqotchilari, an'anaviy sharq falsafasi (Konfutsiychilik, Shinto dini) hamda zamonaviy ekologik g'oyalar integratsiyasi natijasida ekologik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha modellarga urg'u berishgan.

🌍 Bu modellarga ko'ra, tabiat va jamiyat o'rtasida uyg'unlikni saqlash, tabiiy resurslardan me'yorida foydalanish va tabiat bilan “bir butun”lik tuyg'usini rivojlantirish orqali ekologik ongni shakllantirish mumkin. Bunda ijtimoiy mas'uliyat hissi ham alohida qadrlanadi.

Xulosa: Ekologik ongning shakllantirishida talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish muhim jarayon bo'lib, bu nafaqat talabalar, balki butun jamiyat uchun katta ahamiyatga ega. Talabalar yosh avlod sifatida ekologik masalalarda faol va mas'uliyatli qarorlar qabul qiladigan, atrof-muhitga mehribon yondashadigan fuqarolar sifatida shakllanishlari kerak. Ijtimoiy mas'uliyatni oshirish, ekologik muammolarni anglash va ularga qarshi kurashish bo'yicha bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish orqali ekologik ongning shakllanishi yanada samarali bo'ladi.

Bundan tashqari, talabalar orasida ekologik ongning shakllantirishning muvaffaqiyati, ekologik ta'lim, jamoaviy tashabbuslar va ijtimoiy aloqalarning ta'siri orqali amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, talabalarda ekologik ongning shakllantirishida ijtimoiy ko'nikmalar va psixologik barqarorlik, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyat hissi bilan birgalikda, muhim omil sifatida o'rganilgan.

Tavsiyalar:

1. **Ekologik ta'limni kengaytirish** – Talabalar uchun ekologik muammolarni chuqurroq tushunishlari uchun ekologik ta'limni kengaytirish zarur. Maxsus kurslar, seminarlarda ekologiya, barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish mavzulariga alohida e'tibor berish kerak.

2. **Jamoaviy ekologik tashabbuslarni rivojlantirish** – Talabalar o'rtasida ekologik tashabbuslar tashkil etish (masalan, tabiatni himoya qilish bo'yicha kampaniyalar, chiqindilarni saralash aksiyalari) orqali ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish. Bunday tashabbuslar talabalarga faoliyatlari orqali mas'uliyatli qarorlar qabul qilishni o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrda qabul qilingan "Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori (PQ-4927-son).

2. Abdullaeva, M. (2020). Ekologik tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari. Toshkent: Fan.

3. Musurmonova, O. (2018). Talabalarda ekologik ongni shakllantirishning pedagogik omillari. Ta'lim va taraqqiyot, 3(2), 15–22.
4. Ziyodullaev, N. (2015). Ekologik tarbiyaga oid milliy qadriyatlarga tayanishning psixologik xususiyatlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. X. Abdurahmonova (2021). Yosh avlodda ekologik mas'uliyat hissini shakllantirishda mahalla institutining roli. Pedagogik innovatsiyalar jurnali, 2(4), 45–52.